

Pia Koivunen

Gorbatšovin Suomen-vierailu lasten silmin

Neuvostoliiton viimeiseksi jäänyt johtaja Mihail Gorbatšov puolisoineen vieraili Suomessa ensimmäistä kertaa syksyllä 1989. Itänaapurin vierailua seurattiin Suomessa innostuneesti. Tuhannet ihmiset olivat vastaanottamassa Gorbatšoveja niin Helsingissä kuin matkan päätöskohteessa Oulussa. Kadunvarsilla tapahtumaa seurasi myös lapsia ja nuoria, jotka tervehtivät valtiavieraita Suomen ja Neuvostoliiton lippuja heilutellen. Tämä artikkeli tarkastelee valtiavierailun julkisia tapahtumia lasten muistelukerronnan ja aikalaismedian näkökulmista. Millä tavoin nykyään aikuiset muistelevat tätä 1980-luvulla lapsuudessa koettua tapahtumaa? Millaisia merkityksiä he vierailulle antavat ja millaisiin yhteyksiin vierailu heidän muisteluissaan kiinnittyy, ja mitä tämä kaikki kertoo lasten suhteesta poliittiseen maailmaan.

The last Soviet leader Mikhail Gorbachev visited Finland for the first time in October 1989. Finnish people followed this long-awaited visit with great enthusiasm. Thousands of people crowded the streets in the capital Helsinki and in a Northern city Oulu, where Gorbachev's ended their journey. Among the spectators, there were also numerous school children waving little flags of Finland the USSR. This article examines the public events of the state visit from the perspective of children. How people who participated in the state visit as spectators in their childhood recall their experiences. What kind of meanings and contexts they relate to the visit and what does it about children's relation to the world of politics?

Kuinka lapset kokivat Gorbatšovin vierailun?

Neuvostoliiton johtaja, kommunistisen puolueen pääsihteeri Mihail Sergejevitš Gorbatšov (1931–) teki ensimmäisen valtiavierailunsa Suomeen 25.–27.10.1989. Protokollan mukainen virallinen osuus järjestettiin Helsingissä keskiviikkona 25.10. ja torstaina 26.10. Ohjelmaan sisältyi neuvotteluja ja sopimusten allekirjoittamisia, tutustumista suomalaiseen teollisuuteen ja eduskuntaan sekä Suomi-Neuvostoliitto-seuran isännöimät juhlallisuudet Finlandia-talossa. Raisa Gorbatšova ehti neuvottelujen aikana piipahtaa Kansallismuseossa, vierailla suomalais-venäläisellä koululla sekä muurata venäjänkielisen Kalinka-päiväkodin peruskiven. Perjantaina 27.10. virallisten lähtöseremonioiden jälkeen vieraat poistuivat matkan viimeiselle etapille Ouluun, jossa heille esiteltiin kaupungintaloa, yliopistoa ja teknologiakylää.

Gorbatšovia oli odotettu Suomeen pitkään ja kun vierailu vihdoinkin tapahtui, koko maa tuntui olevan valtavan innostuksen vallassa. Vierailu oli elintärkeä Suomen poliittiselle johdolle (Blomberg 2011), mutta se kiinnosti aikalaislehdistön perusteella myös tavallisia kansalaisia. Vierailun ensimmäisenä päivänä noin 5000 kaupunkilaista oli saapunut Kauppatorille katsomaan presidentinlinnan parvekkeelta vilkuttaneita Gorbatšoveja ja Koivistoja. (*Turun Sanomat* 26.10.1989, 7.) Myöhemmin samana päivänä arviolta 3500 henkeä todisti Gorbatšovien jalkautumista kansan pariin Hakaniementorilla. (*Helsingin Sanomat* 26.10.1989.) Matkan päätöskohteessa Oulussa jopa 6000–7000 kaupunkilaista seurasi kaupungintalon edustalla arvovieraiden saapumista. (*Uusi Suomi* 28.10.1989.) Lehtikuvien ja -juttujen perusteella väkijoukossa oli mukana myös lapsia. Miten he olivat päätyneet seuraamaan poliittisen johtajan valtiavierailua?

Tarkastelen tässä artikkelissa Gorbatšovin vuoden 1989 valtiovierailun merkitystä 1980-luvun lapsille. Yhdistän lapsuuden muistelun julkiseen poliittiseen tapahtumaan ja sen esittämiseen mediassa. Pohdin, millä tavoilla vierailun aikaan kouluikäiset lapset kokivat tapahtuman ja kuinka he sitä muistelevat vuosikymmenten jälkeen? Mitä he nostavat muisteluissa esiin ja minkälaisiin seikkoihin heidän muistelunsa kiinnittyy?

Artikkelini keskittyy kahteen muistelijajoukkoon. Ensiksi analysoin oululaisten lasten ja kolmen opettajan muistelukerrontaa Gorbatšovien vierailusta Ouluun. Sen jälkeen erittelen Helsingin suomalais-venäläisen koulun oppilaiden ja opettajan muistelua Raisa Gorbatšovan vierailusta. Näiden kahden muistelijajoukon avulla pyrin hahmottamaan sitä, kuinka tämä ilmeisen poliittinen tapahtuma näyttäytyi lapsille ja mitä se kertoo 1980-luvun lopun lasten maailmasta suhteessa politiikkaan.

Kääntämällä fokuksen lapsiin katsojina, tulkitsijoina ja kokijoina pyrin tavoittamaan lasten tavan jäsentää maailmaa ja tulkita tapahtumia, jotka olivat lasten arkipäiväisen kokemusmaailman ulkopuolella. Taustalla on emansipatorinen tiedonintressi, jonka tarkoituksena on tuottaa uudenlaista kokemushistoriallista tietoa lasten osallistumisesta julkisiin poliittisiin tapahtumiin. (Silova, Piattoeva & Millei 2018.) Tutkimuksen kohteiden oman äänen tuominen esiin on myös eettinen valinta, kuten nuorisotutkija Kaisa Vehkalahti on todennut. Aiemmin vallalla olleen tutkimusperinteen sijaan lapsuutta ja lapsia ei tarkastella enää vain ”ongelmina” tai yhteiskunnan tarpeisiin muovattavana aineksena, vaan heidät ja heidän maailmansa otetaan vakavasti. (Vehkalahti 2010, 149.)

Tutkimukseni asettuu lapsuudentutkimuksen monitieteiselle kentälle, joka tarkastelee lapsiin ja lapsuuteen liittyviä sosiaalisia, kulttuurisia ja ajallisia ilmiöitä. (Alanen 2009; Allison & Adrian 2012.) Lapsuudentutkijat ovat tarkastelleet lapsia erilaisten instituutioiden, kuten perheen, suvun ja koulun osana. Tutkimuksen kohteina ovat olleet vapaa-aika, ystävyys ja leikit, toisaalta myös lapsuudessa koetut traumat ja niiden seuraukset. (Stearns 2008; Fass 2013.) Viime vuosina lapsuustutkimus on kiinnittänyt aiempaa enemmän huomiota lasten omiin kokemuksiin ja toimijuuteen. (Esim. Malinen & Tamminen 2017; Silova, Piattoeva & Millei 2018.)

Lasten ja politiikan kytköksiä on tarkasteltu eri tieteenaloilla pitkään lähinnä muiden toimijoiden näkökulmien välityksellä. Näissä tutkimuksissa lapset ovat olleet yhteiskunnan, valtion ja vanhempiensa ohjailtavina ja muovailtavina. Lapsia, ideaalista lapsuutta ja lapsuuden visuaalisia esityksiä on hyödynnetty puolueiden, valtioiden ja kasvattajien moninaisissa tavoitteissa. Esimerkiksi historioitsija Margaret Peacock on osoittanut, että Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa valtaapitävien pyrkimyksenä oli lapsuuden representaatioiden avulla luoda yhtenäistä kansakuntaa kylmän sodan maailmassa. (Peacock 2014.) Valtiovierailuja koskevasta tutkimuksesta kansalaisten kokemukset ja etenkin lasten osallistuminen puuttuvat käytännössä kokonaan. Pääosissa ovat olleet poliittiset johtajat, poliittinen eliitti ja korkeantason diplomatian historia. (Esim. Glencross 2016.)

Käsiteltävän aiheen kannalta keskeinen on myös Pilvi Torstin tutkimus suomalaisten historiakäsityksistä. Se sivuaa 1980-luvulla lapsuuttaan eläneiden käsityksiä menneisyydestä, vaikka se ei varsinaista lapsuustutkimusta olekaan. Torsti on nimennyt vuosina 1975–84 syntyneet EU-jäsenyyden ja laman sukupolvensi. Toisin kuin heitä edeltäneellä sukupolvella, 1980-luvun lasten merkittäviä avainkokemuksia ovat EU-jäsenyys, lama, terrorismi ja tiedonkulun

kehittyminen, toisin kuin heitä edeltäneellä sukupolvella, jonka maailmassa Neuvostoliiton romahtaminen ja kylmän sodan päättymisen näyttäytyivät vedenjakajina. (Torsti 2012, 65–68.) 1980-luvun lasten maailmaa ja muisteluja käsitellään myös Henna-Kaisa Sivosen ei-tieteellisessä *Kasarikirjassa* (2008), joka nostaa esiin kulutuskulttuurin tuotteita, mutta myös valikoiman poliittisia tapahtumia.

Aineistot ja metodi

Menneisyyden lapsuuden tutkimista hankaloittaa usein lähteiden niukkuus. Lasten ääni ja oma toimijuus on tallentunut arkistoissa säilytettäviin aineistoihin huomattavasti harvemmin kuin aikuisten toiminta. Itse tuotettuja aineistoja kuten päiväkirjoja ja kirjeitä on etenkin varhaisemmilta ajoilta säilynyt vain ylempien yhteiskuntaluokkien jäseniltä. (Vehkalahti 2010.) Mitä lähemmäs nykypäivää tullaan, sitä enemmän lapsuudesta kertovia aineistoja on saatavilla. Nykylapsuutta voidaan tutkia haastattelemalla lapsia, tosin lapsihaastatteluvien luokse pääseminen on tarkasti säännellyn lupaprosessin takana. (Raittila, Vuorisalo & Rutanen 2017, 316–317.) Lähihistorian lapsuuden tutkimuksen etuna on se, että lapsuuden kokijoita on mahdollista tavoittaa ja tutkija voi itse luoda oman aineistonsa haastattelemalla ja muisteluja keräämällä. Lähihistoriassa lapsuutensa kokeneet ovat haastatteluhetkellä nuoria tai aikuisia, mikä helpottaa heidän luokseen pääsyä eikä vaadi yhtä tiukkaa eettistä pohdintaa kuin lasten haastattelemine.

Tämän artikkelin aineisto koostuu 14 haastattelusta ja 8 kirjallisesta muistelusta. Muistelijat ovat pääosin syntyneet vuosina 1974–1980 ja ovat olleet syksyllä 1989 iältään 9–15-vuotiaita. Mukana on myös yksi tarhaikäisen muistelu. Haastatteluista kolme liittyy Helsingin- ja loput Oulun-vierailuun. Kirjalliset muistelut koskevat kaikki Oulun-vierailua. Lasten lisäksi mukana on neljä opettajaa, jotka haastatteluissa ja yhdessä muistelussa valottavat koulun, opettajien ja oppilaiden osallistumista vierailuun oman työnsä ja instituutionsa näkökulmasta. Opettajista kolme on Oulusta, yksi Helsingistä. Viittaan haastatteluihin ja muisteluihin koodistolla, josta käy ilmi aineiston muoto (H – haastattelu, M – muistelu), muistelijan sukupuoli (N/M), syntymävuosi sekä muistelun ajankohta. Nimellä viittaan ainoastaan helsinkiläisen Mikko Kupariin, joka päätyi mediahuomion kohteeksi Raisa Gorbatšovan vieraillessa Helsingin suomalais-venäläisellä koululla 26.10.1989. Mikon nimi ja henkilöys käy joka tapauksessa ilmi aikalaismedian aineistoista, joten olisi mahdotonta vertailla media-aineistoja Mikon kokemuksiin mainitsematta hänen nimeään.

Olen kerännyt aineistoa omien verkostojeni välityksellä, Facebookin ja Twitterin ilmoituksilla sekä paikallislehti *Kalevassa* julkaistun artikkelin avulla vuosina 2017–2019. (*Kaleva* 24.2.2019.) Kaiken kaikkiaan muistitietoaineistoa Gorbatšovien vierailusta Suomeen on kertynyt tähän mennessä 26 haastattelun ja 31 kirjallisen muistelun verran. Muutamassa kohdin vertailen lasten muisteluja tähän laajempaan muistelijajoukkoon, jossa on mukana yli 15-vuotiaita nuoria ja aikuisia. Olen työstänyt Gorbatšovin Oulun-vierailusta myös pienoisenä näyttelyn yhdessä Pohjois-Pohjanmaan museon kanssa. Osa tämän artikkelin haastatteluista ja muisteluista ovat olleet näyttelyn aineistona.¹

Haastattelujen ja kirjallisten muistelujen lähtökohtana ovat olleet laveat, avoimet kysymykset, joilla olen sysännyt keskustelun tai kirjoittamisen liikkeelle. Keskustelun kuluessa olen esittänyt tarkentavia kysymyksiä aiheista, joista olen halunnut saada yksityiskohtaisempaa tietoa.

¹ Pienoisnäyttely *Gorba tulee – oletko valmis* oli esillä Pohjois-Pohjanmaan museolla Oulussa 10.9.–10.11.2019. <https://www.ouka.fi/oulu/luuppi/gorba-tulee>

Yksittäisten muistelujen laajuus vaihtelee muutamasta lauseesta yli tunnin pituiseen haastatteluun.

Gorbatšovin vierailua muistelemaan päätynyt joukko on monin tavoin valikoitunut otos eikä se edusta kaikkia suomalaisia 1980-luvulla eläneitä lapsia. Suurin osa muistelijoina on Oulussa peruskoulunsa käyneitä korkeakoulutettuja naisia. Minulle lähetettyjen muistelujen joukossa on suhteessa enemmän miehiä, mutta niidenkin osalta sukupuolijakauma on painottunut naisiin. Olen keskustellut aiheesta myös monien muiden kuin haastatteluihin osallistuneiden ja muisteluja kirjoittaneiden kanssa. Kaikki henkilöt, joiden kanssa olen jutellut, eivät ole halunneet osallistua tutkimukseen eivätkä kaikki ole muistaneet vierailua. Se, etteivät kaikki muista tai halua muistella on myös syytä ottaa analyysissä huomioon. Vaikka Gorbatšov oli aikanaan suosittu poliitikko ja moni muistaa hänen vierailunsa, ei hänen vierailunsa koskettanut kaikkien suomalaisten elämää. Etenkin muualla kuin Helsingissä tai Oulussa lapsuutensa viettäneille Gorbatšovin vierailu on jäänyt etäiseksi tai täysin tuntemattomaksi tapahtumaksi.

Muistelun ohella hyödynnän toisena aineistokokonaisuutena Kansallisarkistossa säilytettävää tasavallan presidentin arkiston lehtileikekokoelmaa. Kokoelmaan on koottu satoja sanomalehti- ja aikakauslehtiartikkeleita vierailun valmisteluista ja kulusta Helsingissä ja Oulussa. Olen valinnut tarkempaan analyysiin ne artikkelit, joissa mainitaan, kerrotaan tai haastatellaan lapsia. Vaikka aikalaismedia-aineisto ei olekaan yhteismitallista vuosikymmeniä myöhemmin tuotetun muisteluaineiston kanssa, toimii media-aineisto silti kiinnostavana vertailukohtana lasten tavasta jäsentää valtiovierailua. Toimittajien ja kuvaajien rakentamat lehtijutut ja reportaasit ovat aikuisten suodattamia tulkintoja lasten kokemuksista, mutta silti ne välittävät meille jonkinlaisia tiedonmurusia lasten maailmasta.

Lasten haastattelemiseen verrattuna lapsuuden muistelemisen tuottaa erilaista, kerrostunutta tietoa lasten kokemusmaailmasta. Kertojina ovat aikuiset, joiden lapsuusmuistot ovat ehtineet värittyä ja suodattua monenlaisten elämänvaiheiden ja tapahtumien läpi. Lapsuutta koskevaan muisteluun pätevät toki samat luonnehdinnat kuin muuhun muistin pohjalle rakennettuun tietoon. Muistitieto on subjektiivista, konstruktivistista ja aina kertomishetkestä kumpuavaa kerrontaa. (Ks. esim. Teräs & Koivunen 2017.) Kuten italialainen muistitietotutkija Alessandro Portelli on kiteyttänyt, muistitieto ei niinkään kerro siitä, mitä menneisyydessä tapahtui, vaan pikemminkin siitä, kuinka ihmiset menneyttä tulkitsevat. (Portelli 2006.)

Vaikka muistelun lähtökohtana on kertomisen hetki, muistelussa on aina kyse tavalla tai toisella kahden aikatason välisestä dialogista: menneisyyden tapahtunut todellisuus ja muisteluhetken narratiivin rakentamisen prosessi muodostavat symbioosin, joka vaatii toteutuakseen molempien läsnäolon. Lapsuuden muistelussa omaa menneisyyttä tehdään ymmärrettäväksi kuulijoille tästä hetkestä käsin, mutta voidakseen kertoa kokemuksistaan, on menneisyydessä pitänyt tapahtua jotain, joka tarjoaa kokemukselle ainesta ja kerronnalle jotain, mitä tulkita.

Olen lähestynyt aineistoa kahdessa vaiheessa. Ensin olen lukenut aineistoa sisällönanalyysin keinoin ja kerännyt siinä esiintyviä teemoja. Teemojen analysoinnissa olen nojannut psykologi Endel Tulvingin episodisen ja semanttisen muistin käsitteisiin. Tulvingin määrittelyssä episodisella muistilla tarkoitetaan tietystä paikassa, tietyssä ajankohtana henkilökohtaisesti koettuja asioita ja tapahtumia. Semanttinen muisti viittaa puolestaan yleisesti jaettuun abstrakteihin ja ajattomiin tietorakentaisiin, käsitteisiin ja sanoihin, jotka muodostuvat oppimisen kautta. (Tulving, 2002.)

Toinen tämän artikkelin kannalta keskeinen jaottelu kulkee yksityisen ja kollektiivisen muistin välillä. Maurice Halbwachs esiin nostama kollektiivisen muistin käsite viittaa yhteisöllisesti jaettuihin muistoihin ja tietoon, jotka ovat yhteisön ja sen identiteetin kannalta merkittäviä. Liian tiukkaa eroa kollektiivisesti jaettujen ja yksityisten muistojen välille on kuitenkin turha tehdä. Kuten Pirjo Korkiakangas on esittänyt, yksityinen muisti on aina kietoutunut monin tavoin sosiaaliseen, kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiinsa. (Korkiakangas 1996, 16.)

Gorbatšov ja lapset mediassa

Mihail Gorbatšovin Suomen-vierailu oli aikansa mediatapaus, joka näkyi lukuisina artikkeleina, kolumneina, poliittisina analyysinä sekä valokuvina ja pilapiirroksina suomalaisissa ja ulkomaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä. Suomalaisessa mediassa vierailu näyttäytyi koko kansan juhlanähtävänä. Lehdissä kerrottiin kansalaisten Gorba-maniasta ja vihjailtiin, milloin ja missä paikassa kannatti yrittää nähdä vieras omin silmin. Vierailua edeltävinä päivinä Helsingissä oli myynnissä Gorbatšovin kuvilla varustettuja t-paitoja, julisteita ja rintanappeja. (Esim. *Uusi Suomi* 25.10.1989, 14.) Sarjakuvapiirtäjä Timo Mäkelä kiteytti suomalaisten valtavan innostuksen itänaapurin johtajaa kohtaan osuvasti pilapiirroksessaan: riemuitsevan kansajoukon keskellä askeltava pääsihteeri Gorbatšov villitsi kansaa kuvatekstin mukaan jopa enemmän kuin Beatles aikoinaan. (*Ilta-Sanomat* 27.10.1989.)

Vierailu osui aikaan, jolloin suomalainen media oli yksilöllistymässä ja moniarvoitumassa. Tavallisten kansalaisten näkyvyys mediassa alkoi lisääntyä merkittävästi kuitenkin vasta 1990-luvun puolivälin tienoilla, joten näin merkittävä tilan antaminen tavallisten ihmisten näkemyksille Gorbatšovien vierailun yhteydessä oli epätavallista. (Tommila & Salokangas 1998.) Poikkeuksellista se oli myös verrattuna aiempien vastaavien vierailujen uutisointiin. Nikita Hruštšovin vierailun (1957) yhteydessä kansalaisten rooli oli minimaalinen ja Yhdysvaltain presidenttiparin Ronald ja Nancy Reaganin (1988) vierailunkin yhdessä kansalaisten näkemyksille varattiin huomattavasti vähemmän tilaa, vaikka Reaganit oli kadunvarsilla ollut katsomassa suurempi joukko kuin itänaapurin johtoa, viranomaisarvioiden mukaan noin 20 000 henkeä. (*Helsingin Sanomat* 9.–12.6.1957; 25.–29.5.1988.)

Merkittävää vierailun uutisoinnissa oli se, että osansa saivat myös lapset ja nuoret, joita haastateltiin ja kuvattiin lehtiin aikuisten lailla. Lapsia käsittelevä uutisointi voidaan jakaa kahteen pääryhmään: 1) vierailun valmisteluja käsittelevään aineistoon ja 2) vierailukokemuksia valottavaan aineistoon.

Helsingin osalta valtaosa valmisteluihin liittyvistä jutuista koski Raisa Gorbatšovan ohjelmaa suomalais-venäläisellä koululla. Raisan vierailu oli tiedossa jo hyvissä ajoin ja koko koulu opettajineen ja oppilaineen oli tiiviisti valmisteluissa mukana. *Aamulehti* kuvasi oppilaiden potevan Raisa-kuumetta ja kertoi kunniavieraalle suunnitellusta ohjelmasta, jonka tärkein osuus oli tulevan Kalinka-päiväkodin peruskiven muuraus. Koulun rehtorin mukaan oppilailla oli työn alla Gorbatšoveja kuvaava piirustusnäyttely sekä venäläiseen kansankulttuuriin painottuvaa musiikki- ja tanssiohjelmaa. (*Aamulehti* 26.10.1989, 21.) Oulun-vierailun valmistautumisaika oli huomattavasti lyhempi kuin Helsingissä, sillä tieto vierailun toisesta kohteesta julkistettiin vain reilua viikkoa aiemmin. Oulussa vierailuohjelmaan ei kuulunut kouluvisiittiä. Media kuitenkin nosti lapset esille uutisoidessaan koululaisten askartelemista Suomen ja Neuvostoliiton lipuista sekä tervetuloitotuksien varustetuista banderolleista. (*Kaleva* 27.10.1989.)

Hieman epätyyppillisempi juttu ilmestyi *Pohjalaisessa* 26.10.1989. Siinä taustoitettiin Gorbatšovien Oulun-vierailua seinäjokisten koululaisten näkökulmasta. Toimittaja oli haastatellut viittä Seinäjoen Törnävän koulun oppilasta ja keskittyi jutussaan alakouluikäisten lasten näkemyksiin Gorbatšovista. 3.–6.-luokkalaiset oppilaat tunnistavat Gorbatšovin neuvostoliittolaiseksi poliitikoksi ("päämies", "joku ministeri", "pääministeri", "presidentti"), useampi mainitsi lisäksi kaljun pään sekä syntymämerkin. Lähteekseen he ilmoittivat television, lehdet ja radion. Toimittajan kysymykseen "Mitä tärkeää haluaisit kertoa hänelle?" lapset vastasivat politiikan maailman viitekehyksessä. Yksi kehotti olemaan sotimatta, toinen mainitsi Neuvostoliiton olevan vaarallinen maa ja kaksi vetosi Viron itsenäistymisen puolesta. (*Pohjalainen* 26.10.1989.)

Varsinaista vierailua koskevassa uutisoinnissa lapsista ja lapsijoukoista kerrotaan osana yleisöä. Juttuihin haastateltuja kouluikäisiä lapsia kehystetään paljolti osallistumismotiivien kautta. Useammassa lehtiartikkelissa pohditaan lyhyesti, ovatko lapset saaneet koulusta luvan osallistua vierailuun ja miksi he ovat menneet seuraamaan tapahtumaa. *Turun Sanomat* kertoi esimerkiksi Katajanokan oppilaista Verasta ja Hannasta, jotka haastattelun mukaan olivat saaneet koulusta luvan ja iloitsivat siitä, että olivat vältäneet näin uskonnon ja äidinkielen tunnit. Toisaalta tytöt esitetään samaan aikaan myös poliittisesti sivistyneen koulun oppilaksi, sillä he olivat edellisvuonna päässeet näkemään toisen supervallan johtajan Ronald Reaganin puolisoineen. (*Turun Sanomat* 26.10.1989, 9.) Yhteiskunnallisesti valvutuneeksi esitetään myös 3-vuotias Matti Ryytty, joka päätyi hetkeksi Gorbatšovin syliin Oulun kaupungintalon edustalla. *Kalevan* juttu korostaa jopa 3-vuotiaan tarhaikäisen tunnistavan vieraan: "ajankohtaisia asioita seuraava Matti-poika tiesi istuneensa Gorba-sedän sylissä". (*Kaleva* 28.10.1989.)

Lehdissä mainittu koulutuntien välttämisen aspekti nousee esiin myös presidentin puolison Tellervo Koiviston muistelmissa, joissa hän mainitsee Gorbatšovin kohtaamisen lasten kanssa Oulun-vierailun yhteydessä.

Gorbatšovit lähtivät tervehdyskierrokselle kaupungintalon edestä, ja moni tuli kättelystä onnelliseksi. Suuri joukko koululaisia kiljui nauraen. "Mitä he sanovat, mille he nauravat?" Gorbatšov kysyi. "Eläköön, koulu palaa", presidentti vastasi. Gorba nauroi, sillä hän ymmärsi, mitä merkitsee, kun saa vapaapäivän koulusta." (Koivisto 1999, 76.)

Oman ryhmänsä muodostavat julkisuuden henkilöitä harrastuksenaan bongailleet lapset. Gorbatšovin kansan suosion salaisuus piili osaltaan hänen tavaramerkikseen muodostuneessa tavassa jalkautua spontaanin oloisesti kansan pariin. Kansanlaisten kättelyä ja jututtamista osattiin Suomessakin osoittaa ja lehdet poimivat juttuihinsa kommentteja henkilöitä, jotka olivat päässeet kontaktiin arvovaltaisen vieraan kanssa. *Kansan Uutiset* kertoi kolmesta kymmenvuotiaasta tytöstä, jotka olivat Hakaniemen torilla päässeet juttusille Gorbatšovien kanssa ja saaneet heiltä nimikirjoitukset. (*Kansan Uutiset* 26.10.1989.) *Karjalainen* puolestaan kertoi Helsingin suomalais-venäläisen koulun oppilaasta, joka mainosti lehtijutussa keräävänsä julkkisten kädenpuristuksia. Hänellä oli kokoelmassaan jo Paavo Väyrysen kättely. Vierailun myötä hänen kokoelmansa karttui Raisa Gorbatšovan ja Tellervo Koiviston kädenpuristuksilla. (*Karjalainen* 27.10.1989.)

Lapsiin liittyvä uutisointi on sävyltään myönteistä eikä lasten osallistumista valtiovierailun seuraamiseen juurikaan kyseenalaisteta. Uutisoinnista käy kuitenkin ilmi, että kaikkia lasten

läsnäolo ei miellyttänyt. *Kansan Uutisissa* kerrottiin Hakaniemen torilla sattuneesta tilanteesta, jossa joukko lapsia oli pyrkinyt väkijoukon eturiviin nähdäkseen vieraat paremmin. Osa aikuisista oli suhtautunut tähän myötämielisesti ("täytyyhän lasten päästä näkemään Gorba"), mutta joku oli kritisoinut lasten päästämistä eturiviin ("miksi muka lasten pitää etuilla. Mitä ne muka Gorbatšovista ymmärtävät?"). Lehden mukaan lasten läsnäoloa kritisoineelle oli vastattu, että "tietysti lasten on Gorba nähtävä. Lapsissahan tulevaisuus on". (*Kansan Uutiset* 26.10.1989.) Lasten osallistumista ihmettelevää sävyä oli myös *Keskisuomalaisen* jutussa, jossa toimittaja kiteyttää Oulun-vierailun seuraavasti: "oululaiset saivat kerrankin jotain ihmeteltävää ja lapset pääsivät päiväkodeistaan kylmettymään katujen varsille". (*Keskisuomalainen* 29.10.1989.)

Lasten osallistumista vähättelevä asenne vertautuu jossain määrin viimeaikaisiin keskusteluihin koululaisten ilmastopoliittisesta aktivismista ja ilmastolakkojen aiheuttamista koulupoissaoloista. Gorbatšovin valtiovierailu oli siinä mielessä hyvin toisenlainen poliittinen tapahtuma, että siihen osallistuminen lähti koulun, ei oppilaiden aloitteesta. Silti enimmäkseen hyvin myönteisesti lapsiin suhtautuneiden lehtijuttujen joukkoon mahtui epäily siitä, oliko lasten paikka poliittisessa tapahtumassa, koska he oletettavasti siitä niin niukasti ymmärsivät.

Vuoropuhelua lapsuuskokemusten ja nykyhetken välillä

Oulussa Gorbatšovien vierailua seuranneiden muistelukerronta voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan: tapahtumien kulkua kuvaavaan, merkityksiä antavaan ja detaljeihin kiinnittyvään ainekseen. Tapahtumia kuvaava ja yksityiskohtiin liittyvä kerronta nousevat enemmän episodisen muistin tuottamasta aineksestä, joka perustuu omiin kokemuksiin Gorbatšovien vierailusta. Merkityksiä rakentava kerronta puolestaan syntyy kerrontahetken lähtökohdista semanttisen muistin avulla. Sitä määrittelevät kerrontahetken ymmärrys käsitteistä, ajasta ja yleisistä tietorakenteista. Episodisen ja semanttisen muistin tuottamat muisteluainekset käyvät kerrontahetkellä eräänlaista dialogia keskenään. Tarkastelen seuraavassa tapahtumien kulkua ja vierailun merkityksiä käsittelevää muistelukerrontaa.

Muistelijat kertovat hyvin samantyyllisesti oman osallistumisensa vaiheista. Tieto, lupa tai kehotus osallistua vierailuun tuli koulusta, vierailuun valmistauduttiin lippuja askartelemalla ja sitä lähdettiin seuraamaan joko koko luokan kesken tai itsenäisesti yksin tai luokkakavereiden kanssa. Se, onnistuiko tapahtuman päähenkilön näkemään, oli myös oleellinen tieto, joka löytyy miltei jokaisesta muistelusta ja haastattelusta. Myös tapahtuman merkityksellistämisen osalta kerronta on hyvin samansuuntaista. Aineisto sen sijaan muuttuu moniääniseksi erilaisten yksityiskohtien ja pienten sattumusten kohdalla, joilla muistelijat liittävät vierailun osaksi oman lapsuuden maisemaansa. Näitä detaljeja käsittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Muistelujen pienin yhteinen nimittäjä on tapahtuman tärkeys. Lähes kaikki muistelijat tuovat jollain tavoin esiin sen, että pitivät vierailua tärkeänä tapahtumana. Merkittävyys syntyy osaltaan vierailun ainutkertaisuudesta. Kaukaisessa, perifeerisessäkin koetussa kaupungissa ei 1980-luvulla ollut paljon isoja julkisia tapahtumia, joihin lapsetkin olisivat voineet osallistua. Poikkeuksellisen arvovaltainen vieras jäi siksi mieleen.

"Tuntu ihmeelliseltä, että se tulee Ouluun, että, että meidän kaupunki on silleen tosi tärkeä." (HN1977, 29.1.2019.)

”Paljo en tuosta ajasta muista, mutta se oli niin iso juttu, että jäi mieleen.”
(HN1978b, 26.7.2019.)

Se, että tapahtuma yhä mielletään merkittäväksi voi osittain johtua Gorbatšovin edelleen hyvin myönteisestä julkisuuskuvasta Suomessa ja monissa muissa länsimaissa. Kotimaassaan Venäjällä Gorbatšoviin ja hänen perintöönsä suhtaudutaan hyvin ristiriitaisesti, mutta lännessä hänet nähdään ennen kaikkea kylmän sodan liennyttäjänä ja sosialistisen järjestelmän vapauttajana. (Vanhanen-Aniszewski & Siilin 2013.) Jälkikäteen voi syntyä ajatella, että on ollut hienoa olla mukana näin merkittävässä tapahtumassa, vaikka sen poliittista ja historiallista luonnetta ei olisikaan lapsuudessa hahmottanut.

Gorbatšovin vierailun merkitystä tuotettiin aikoinaan erityisesti koulun kautta, mikä näkyy implisiittisesti monessa muistelussa. Vuonna 1989 kuudetta luokkaa käyneen oululaistytön muistelupätkä kiteyttää osuvasti koulun institutionaalisen ja merkityksiä tuottavan vallan lasten maailmassa.

”Olin vuonna 1989 ala-asteella kuudennella luokalla. Olimme vierailua varten askarrelleet Suomen ja Neuvostoliiton liput luokassa paperista ja puutikuista. Vierailupäivänä kokoonnuimme ilmoitetun reitin varrelle lippuja heiluttamaan. Ilmeisesti reitti kuitenkin muuttui tai opettajalla oli väärää tietoa koska kuuluisa valtiomies ei sitä pitkin koskaan matkannut. Viime hetkellä säntäsimme oikean reitin varrelle ja näimme autosta vilauksen väkijoukon takaa. Gorba ei kuitenkaan päässyt nauttimaan lippumeremme solidaarisuuden väriloistosta matkaa tehdessään.” (MN1977, 28.4.2019.)

Haastatteluista ja muisteluista käy ilmi, että tieto tapahtumasta tuli lähes poikkeuksetta juuri koulusta, ei kotoa, mediasta tai kavereilta. Lapsuuden historian tutkimus on perinteisesti kietoutunutkin juuri erilaisten instituutioiden, kuten perheen, koulun ja kasvatuksen ympärille. (Vehkalahti, 2010.) Gorbatšovien vierailuun osallistumisessa koululla ja varhaiskasvatuksella oli keskeinen rooli. Se kuitenkin poikkesi koulun arkipäiväisestä toiminnasta. Vierailuun osallistuminen sai sysäyksen koulusta, mutta osallistuminen ei ollut pakollista tai tiukasti ohjattua, mikä jätti tilaa koululaisten omalle toimijuudelle ja tulkinnoille.

Koulujen ja opettajien välillä oli paljon vaihtelua osallistumisaktiivisuudessa. Kolmen eri oululaisen koulun opettajien haastattelujen perusteella tieto vierailusta tuli kouluille keskitetysti, mutta osallistuminen oli kiinni kunkin koulun, rehtorin ja opettajien aktiivisuudesta. Yhden alakoulussa toimineen opettajan mukaan heidän koulunsa oli rehtorin aktiivisuuden ja myönteisten Neuvostoliitto-käsitysten vuoksi tiiviisti mukana vierailussa. Opettajansa johdolla venäjää A-kielenä lukeneet oppilaat askartelivat Suomen ja Neuvostoliiton lippuja sekä venäjänkielisiä banderolleja. (HN1952, 26.7.2019) Toisessa koulussa työskennelleen opettajan mukaan taas Oulun kaupungin kouluvirasto oli ohjeistanut opettajia kertomaan oppilailleen mahdollisuudesta osallistua vierailuun. (MN1958, 10.4.2019.) Lehtitietojen perusteella Suomi-Neuvostoliitto-seurassa toiminut Oulun kaupunginjohtaja Ilmo Paananen oli kehottanut paikallisia kouluja ja päiväkoteja askartelemaan Suomen ja Neuvostoliiton lippuja ja tulemaan katujen varsille

toivottamaan vieraita tervetulleiksi. (*Kaleva* 24.10.1989, 5, 9.)² Suomi-Neuvostoliitto-seura oli aktiivinen myös Helsingissä ja mobilisoi yhdessä kouluviraston kanssa useammasta koulusta oppilaita seuraamaan Gorbatšovien julkisia esiintymisiä. (HN1942, 25.6.2019; *Keskisuomalainen* 27.10.1989, 18.)

Koulun keskeinen asema näkyy myös kahden haastateltavan tavassa pohtia koulun ja yhteiskunnan keskeistä roolia lasten mobilisoinnissa kerrontahetken aikuisen ymmärryksen valossa. Toinen heistä muisteli, että paikalle olisi erityisesti toivottu lapsia ja arveli, että tapahtumasta rakennettiin tietoisesti historiallisesti merkittävää. Hän arveli, ettei aikuisen ymmärryksen valossa haluaisi osallistua vastaavaan suurmiestapahtumaan, vaikka toisaalta hän pitikin tapahtumaa niin merkittävänä lapsuusmuistona, että voisi kertoa siitä omille lapsilleen myöhemmin. (HN1980, 22.8.2017.) Toinen taas havahtui haastattelussaan pohtimaan, oliko hän mahdollisesti ollut tahtomattaan propagandan välineenä, kun oli ollut väkijoukossa lapsena vastaanottamassa itänaapurin johtajaa. (HN1980, 4.8.2017.)

Joidenkin aikalaislehtien mainitsema pyrkimys vältellä koulutunteja vierailun avulla ei saa vahvistusta muisteluaineistosta. Ne muistelijat, jotka avaavat motiivejaan, kertoivat menneensä paikalle, koska kokivat sen tärkeäksi. Yksi haastateltava kuvaili vierailua ainutlaatuiseksi, koska se oli ainoa kerta, kun hänen koulu-urallaan annettiin vapaata mihinkään koulun ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumista varten. Tuolloin yhdeksättä luokkaa käynyt muistelija painotti, että jopa he yläastelaiset todella menivät kadun varteen seuraamaan tapahtumaa eivätkä lintsanneet tunneilta, vaikka siihen olisi avautunut tilaisuus. (HN1974, 23.3.2018.)

Kiinnostava muisteluja yhdistävä piirre on kertoa vierailusta epäpoliittisena tapahtumana. Vaikka kysymyksessä oli valtiovierailu ja sen päähenkilö poliittinen johtaja, muistelijat eivät yhdistä muistojaan pääsääntöisesti politiikkaan tai poliittiseen kulttuuriin. Muisteluissa Gorbatšov näyttäytyy ensisijaisesti tunnettuna julkisuuden henkilönä, ei niinkään poliittisena johtajana. Kyse oli etupäässä julkkiksestä, jonka näkemistä omin silmin voitiin lasten keskuudessa pitää hienona ja tavoiteltavan arvoisena.

Muistelijat tuottavat käsitystä ja kokemusta vierailun epäpoliittisuudesta ennen kaikkea tämän hetken ymmärryksestä ja semanttisesta muistista käsin. Aikuisen tieto Neuvostoliitosta, Gorbatšovista poliittisena johtajana ja käsitys kylmän sodan ajasta vertautuu omiin lapsuusmuistoihin (episodisen muistin ainekseen), joihin ei ole kytkeytynyt käsitystä poliittisesta järjestelmästä tai ilmapiiristä.

Valtaosa haastatelluista kertoo tienneensä Gorbatšovin Neuvostoliiton johtajaksi, jolla oli syntymämerkki otsassa. Ymmärrystä vierailun ja Gorbatšovin laajemmasta poliittisesta kontekstista muistelijoilla ei sen sijaan ollut.

”Muistan kyllä sen, olin kattonu telkkaria, että kuka se oli... kun oli just se hauska läikkä päässä. Mutta ei mulla ollu käsitystä siitä, mikä rooli sillä oli niinku maailmanpolitiikassa.” (HN1980, 4.8.2019.)

² Koulujen arkistoaineistoihin ei ole jäänyt jälkiä vierailusta. Ilmeisesti tieto Oulun-vierailusta tuli niin myöhään, että kouluvirastolta tai kaupunginjohtajan hallinnosta tulleet ohjeet välittyivät vain suullisesti tai mahdollisia kirjallisia ohjeita ei vain katsottu tarpeelliseksi säilyttää myöhempää käyttöä varten.

”Koska olin silloin vasta viidennellä luokalla, en tiennyt Neuvostoliitosta tai kylmästä sodasta juuri mitään. Enkä tiennyt valtiavierailun tarkoitusta. Puhuttiin vain tärkeästä vieraasta. Tämän vuoksi iltapäivätunnit tuona päivänä koulusta skipattiin.”
(MM1978, 2.3.2019.)

Alakouluikäisillä lapsilla ymmärrys politiikasta ja sen vaikutuksesta yhteiskuntaan oli vasta kehittymässä eikä heillä näin ollen ollut välttämättä käsitteitä, joilla he olisivat voineet vierailua poliittisessa kontekstissa jäsentää. Lapsilla ei myöskään ollut kokemusta Gorbatšovia edeltäneestä ajasta, johon vierailua olisi voinut verrata. Sen sijaan vierailun yli 15-vuotiaina kokeneet nuoret ja aikuiset jäsensivät Gorbatšovia johtajana ja vierailun merkitystä juuri vertailemalla sitä aiempaan poliittiseen ilmapiiriin. Haastattelemani aikuisten ja nuorten muisteluissa nousi esiin kokemus Gorbatšovin vierailusta toiveikkuuden ja uuden aikakauden symbolina.

Lapset eivät laajempia poliittisia kuvioita hahmottaneet, mutta heidän myönteinen suhtautumisensa näkyy siinä, että he kertovat Gorbatšovista tuttavallisesti kuin kiltistä naapurin sedästä, josta kaikilla on hyviä kokemuksia. Lempinimet Gorba- tai Miša, jota kansalaiset neuvostojohtajasta yleisesti käyttivät, viittasivat myös siihen, että suhde itänaapurin johtajaan oli poikkeuksellisen lämminhenkinen. On myös merkille pantavaa, ettei yksikään muistelijoista yhdistä vierailua kielteisiin mielikuviin Neuvostoliitosta tai Venäjältä. Yksi haastateltava jopa arveli, että vierailulla on saattanut olla myönteistä vaikutusta hänen käsityksiinsä naapurimaasta. Hän kuvasi kokemustaan positiivisena lapsuuden assosiaationa leppoisasta sedästä, jolla oli osassaan iso luomi. Aikuisen ymmärryksestä kokemuksiaan peilaten hän kommentoi, ettei lapsena ”ajatellu, et meillä on joku vaarallinen naapuri”. (HN1980, 4.8.2017.)

Verrattuna nuoriin ja aikuisiin, lasten innostus valtiavierailuun kumpusi aikuisten merkittäväksi konstruoimasta kotikulmille sijoittuneesta ainutkertaisesta tilaisuudesta, jota harva alakouluikäinen osasi liittää laajempiin yhteyksiinsä. Haastattelussa kävi ilmi, että poliittisen ilmapiiriin, kylmän sodan tai Neuvostoliiton läheisyyden sijaan lapsuudesta muistettiin Gorbatšovin vierailun lisäksi usein jokin paljon julkisuudessa ollut tapahtuma, kuten Ruotsin pääministerin Olof Palménin murha (1986), Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus (1986), Armenian maanjäristys (1988), Berliinin muurin murtuminen (1989) tai Romanian diktaattoriparin Ceauceskujen teloitus (1989). Sen sijaan muita valtionpäämiesten vierailuja Suomeen ei mainittu muisteluaineistossa lainkaan. Helsinkiläisistä muistelijoista kukaan ei nostanut esiin Yhdysvaltain presidentin Ronald Reaganin vierailua edellisenä vuonna, eivätkä oululaiset muistelijat maininneet Nepalín kuninkaan käyntiä Oulussa, joka oli tapahtunut vain muutamaa viikkoa ennen neuvostojohtajan saapumista kaupunkiin.

Siitä huolimatta, että moni muistaa vierailun ja pitää sitä tärkeänä, Gorbatšovin Suomen-vierailusta ei ole tullut kollektiivisen muistin näkökulmasta kansallisesti merkittävää muistelun kohdetta, sillä siltä ovat puuttuneet kollektiivisia historiakäsityksiä tukevat rakenteet, kuten muistomerkit, kirjat, elokuvat ja näyttelyt. Pilvi Torstin laajaan kyselyaineistoon perustuvassa, suomalaisten historiakäsityksiä tarkastelevassa tutkimuksessa Gorbatšovin vierailua ei nosteta esiin tärkeänä lähihistorian tapahtumana eikä se nouse 1980-luvulla lapsuuttaan eläneiden sukupolven muisteluissa erityisesti esiin (Torsti 2012). Henna-Kaisa Sivosen populaarissa *Kasarikirjassa* yksi muistelija mainitsee vierailun lyhyesti, mutta hänen muisteluaan ei analysoida eikä Gorbatšovin vierailua ole sisällytetty kirjan poliittishistorialliseen kronologiaan. Sen sijaan siellä mainitaan edesmennyt Palestiinan johtaja Jasser Arafat. (Sivonen 2008, 151, 167.)

Detaljeihin kiinnittyneet muistot

Toistuvan, yleisemmän aineksen lisäksi muisteluissa esiintyy hyvin yksityiskohtaisia kuvauksia omista tunnetiloista, pienistä detaljeista ja jopa triviaaleilta tuntuvista seikoista. Kun yleisen kerronnan osalta muisteluissa oli paljon toisteisuutta ja samankaltaisuutta, yksityiskohtien osalta aineisto on hyvin moniääninen ja vivahteikas. Kaksi haastateltavaa esimerkiksi muistelee, että vierailu tapahtui perjantai-iltapäivällä (HN1980, 7.11.2018.) Yksi taas muistaa, että heidän ryhmänsä tekemä seinälehtinen, johon kerättiin lehtileikkeitä Gorbatšovista, tehtiin tummanvihreälle pahville. (MN1979, 22.6.2019.) Yhdellä muistikuvissa on Oulusta kävelykadulta pois siirretty, Kekkonen päätä esittänyt patsas. Parilla muistelijalla Gorbatšovin vierailu taas yhdistyy televisiossa näytettyyn kännykkäpuheluun Helsingin Kalastajatorpalla.

”Pysyvin muistikuvani visiitistä on lehtikuva Gorbasta korvallaan se halonkokoinen Mobira” (MN1979, 22.6.2017).

Yhdelle muistelijalle tapahtuma on kiinnittynyt muistiin Gorbatšovin vaikeasti kirjoitettavan nimen avulla. Hän kertoo jättäneensä vanhemmilleen keittiön pöydälle lapun, jossa oli viestittänyt lähteneensä katsomaan kaupunkiin saapunutta vierasta.

”Lähdin katsomaan Gorbazh (viivattu yli)
Lähdin katsomaan Gorpatsch (viivattu yli)
Lähdin katsomaan neukkua.”
(MN1978, 26.2.2019.)

Vierailun aikaan 6-vuotias poika kertoo Gorbatšovin näkemisen tehneen häneen suuren vaikutuksen. Poika oli ollut päiväkotiryhmänsä kanssa Oulussa Tuiran kaupunginosassa katsomassa tienvarressa Gorbatšovin autosaattueen kulkua. Kyseessä oli tapaus, jossa Gorbatšov spontaanisti tai sovitusti pysähtyi tienvarteen tervehtimään paikkaolijoita. Päiväkoti-ikäinen poika muistelee, että

”Tapaaminen teki minuun sellaisen vaikutuksen, että halusin kotona leikkiä Gorbatshovia. Isoveljeni maalasi minun klovnille tarkoitettuun tekokaljuun (missä oli hieman hiuksia sivulla) äidin kynsilakalla punaisen sirppi ja vasara syntymämerkin Gorbatshovin innoittamana.” (MM1983, 24.2.2019)

Muutamalle vierailun väliin jääminen on ollut vahva ja mieleenpainuva kokemus, joka on jättänyt pysyvän tunnemuiston tapahtuneesta. Jotkut ovat olleet kyseisenä päivänä matkoilla tai poissa koulusta, toiset taas olisivat halunneet nähdä vierailun, mutta he olivat hakeutuneet tai heidät oli viety väärään kohtaan kaupungissa ja siksi vierailu oli jäänyt näkemättä. Eräs Oulussa vierailua odottanut muistelijaa kertoo valtavasta pettymyksestä, johon Gorbatšovin vierailu oli hänen kohdallaan huipentunut.

”Meidän ala-asteluokka askarteli jotain Neuvostoliiton lippuja ja mentiin sitten Gorban reitin varrelle odottelemaan, että päästäisiin hurraamaan ja heiluttelemaan lippuja. Paitsi ei ikinä nähty Gorbaa, meille oli neuvottu joku hämäysreitti, ettei olisi ilmiselvää missä tärkeä vieras ajellee. Oli tietysti melkoinen pettymys lapsille. Menin

sitten kaverin kanssa eläinkauppaan ihastelemaan, kun ei kerran nähty sitä varsinaista nähtävyyttä. Kaupassa oli kaksi pientä punakorvakilpikonnaa, joista toinen lopulta päätyi meille lemmikiksi ja sai nimekseen Gorba, tuttavallisemmin Konna.” (MN1978, 22.6.2017)

Eläinkaupassa käynti ja lemmikiksi päätyneet kilpikonna eivät liittyneet Gorbatšovin vierailuun suoranaisesti millään tavalla. Muistelijan kokemusmaailmassa ja myöhemmin muistelupuheessa ne kuitenkin kytkeytyivät toisiinsa pettymyksen tunteen ja sen lievittämisen kautta. Harmitus siitä, että odotettu vieras oli jäänyt näkemättä, johti muistelijan eläinkauppaan, josta kilpikonna joko samana päivänä tai myöhemmin päätyi muistelijan perheeseen. Kilpikongan nimeäminen Gorbaksi lienee ollut muistelijan tapa lievittää pettymystä. Myöhemmin se on toiminut hänelle muistinsäilyttäjänä. Tarinaa Gorbasta, jota muistelija ei koskaan nähnyt, ryydittää tarina pääsankarin mukaan nimetystä lohdutuspalkinnosta.

Toisella muistelijalla pettymyksen tunne matkan takia väliin jääneestä vierailusta on taas synnyttänyt vahvan visuaalisen muistikuvan tapahtumasta, jossa hän olisi halunnut olla mukana. Haastattelussa hän kertoi, että oli aikanaan visualisoinut mielessään sen hetken, kun luokkakaverit olivat olleet seuraamassa vieraiden saapumista.

”Onko tullut lehtikuvista tai televisiosta, jota on myöhemmin nähnyt, mulla on kuitenkin selkeä mielikuva siitä, mitä on tapahtunut, siinä on toppatakeissa seisty jossain kadun varressa ja sitten vilkutettu Gorbatšoville, että mulla on jonkinlaisia visuaalisia muistikuvia, vaikka en ole ollut itse paikalla.” (HN1977, 29.1.2019.)

Yksityiskohtien ja vahvojen tunnemuistojen ohella aineistossa esiintyy voimakas omien muistikuvien epäily. Lähes jokainen muistelija nosti keskustelussa tai kirjoituksessaan esiin oman muistinsa epäluotettavuuden. Etenkin haastateltavat pohtivat sitä, mistä eri lähteistä he olivat ammentaneet muistojaan omien kokemustensa lisäksi, jotkut puhuivat valemuistoista. Osa henkilöistä, joilta kyselin halukkuutta osallistua tutkimukseen, kieltäytyi vedoten nimenomaan siihen, ettei ollut varma, olivatko Gorbatšovin vierailuun liittyvät muistikuvat hänen itse kokemiaan tilanteita vai esimerkiksi televisiossa nähtyjä uutiskuvia, jotka olivat muuntuneet hänen mielessään muistoksi tapahtumasta.

Koululainen mediahuomion keskipisteessä

Raisa Gorbatšovan vierailu suomalais-venäläisellä koululla torstaina 26.10.1989 oli helsinkiläislapsille hyvin erilainen verrattuna yllä analysoitujen oululaislasten kokemuksiin. Gorbatšovan vierailu nousi otsikoihin odottamattomalla ja erityislaatuisella tavalla. Raisan rinnalla kuvissa ja otsikoissa näkyi 9-vuotias kolmasluokkalainen Mikko Kupari, jonka Gorbatšova nappasi seurakseen koulun pihalta. Mikon tapaus on poikkeuksellinen, sillä hän oli ainoa tavallisen kansan edustaja ja ainoa koululainen, joka nousi tämän spontaanin tai spontaanilta vaikuttaneen tapauksen johdosta yhtäkkiä valtavalla volyyymilla kansalliseen mediaan. Toisin kuin lehtijuttuihin haastatellut tai kuvatut koululaiset, jotka kommentoivat vierailua katsojina, Mikolle syntyi aivan erityinen rooli Raisan seuralaisena. Hän ei ollut vain vierailun yleisöä, vaan mukana siinä joukossa, jota oli tultu katsomaan. Analysoin seuraavassa lapsen kokemusta vierailusta ja mediahuomiosta Mikon sekä hänen luokkakaverinsa ja opettajansa haastattelujen ja media-aineistojen pohjalta.

Mikon ja Raisan kohtaaminen on taltioitu useisiin lehtiartikkeleihin ja Mikko on kertonut tarinaa vuosien varrella kymmeniä kertoja. Haastattelussa kertomansa version mukaan Mikko oli ottanut kotoa mukaan Neuvostoliiton-matkalta tuodun valkoisen koppalakin, sillä ajatuksella, että ”voi patsastella se päässä vierailun aikana”. Kyseessä oli matkamuistoksi tarkoitettu, mahdollisesti konduktöörin lakki. Koulun pihalle oli koottu oppilaista kuja, jota pitkin vieraat tulivat. Mikko oli eturivissä heiluttelemassa Suomen ja Neuvostoliiton lippuja, kun Raisa Gorbatšova ihan yllättäen, ehkä lakin nähtyään, tuli kysymään, ”tuutko mun tulkiksi” ja veti Mikon kunniavieraiden porukkaan. Siitä lähtien vierailun loppuun asti Mikko kulki Raisan käsipuolella. He kiersivät koulua ja menivät lopuksi juhlasaliin katsomaan ohjelmaa. Sielläkin Mikko istui Raisan vieressä. Lopuksi Raisa lahjoitti Mikolle kaksi venäjänkielistä kirjaa nimikirjoituksillaan varustettuna. Juhlasalista he menivät yhdessä koulun pihalle, jossa tiedotusvälineet vielä haastattelivat Mikkoa heti tilanteen päätteeksi. ”Raisa taisi pussata mua poskelle niin, että jäi sellainen huulipunän jälki.” (Mikko Kuparin haastattelu 14.8.2019.)

Suomalainen media tarttui Raisa Gorbatšovan järjestämään tempaukseen auliisti. Meidän on mahdotonta tietää, kuinka tietoinen suunnitelma lapsen mukaan ottaminen Raisalta oli. Siitä tuli joka tapauksessa tapaus, joka levisi miltei kaikkiin vierailusta uutisoineisiin lehtiin. Nappaamalla itselleen spontaanin tuntuiseksi koulupojan kaverikseen Raisa järjesti medialle tempauksen, joka varmistui, että hänestä kirjoitettaisiin muutakin kuin ne samat jutut, joita oli toisteltu 18 aiemman valtiovierailun yhteydessä. Raisa ja Mikko päätyivätkin iltapäivälehtien kansiin, sanomalehtien kuviin ja juttuihin sekä myöhemmin aikakauslehtien artikkeleihin. Tapauksen osuus jutuissa vaihteli muutamasta lauseesta koko jutun kantavaksi näkökulmaksi.

Aikalaislehdistö puhui Mikosta Raisan tulkkina, tulkkiadjutanttina, kavaljeerina, ystävänä, kielimiehenä ja sankarina. Sävy oli leikittävän romanttinen. Lehdet puhuivat Mikon ja Raisan suhteesta, yksi julisti Mikon valloittaneen Raisan sydämen, toinen vielä arvuutteli, kumpi oli hurmannut kumman. (*Kansan Uutiset* 27.10.1989; *Uusi Suomi* 29.10.1989.)

Turun Sanomissa Mikko esitellään herrasmiehenä, joka ei naisjutuillaan kehuskele ja joka huulipunän jäljistä huolimatta kieltää saaneensa supervallan johtajan vaimolta suudelman poskelleen. (*Turun Sanomat* 27.10.1989, 18.)

Lehtijutuissakin Mikon lakki nostetaan keskeiseksi syyksi, miksi Raisa valitsi Mikon oppaakseen. Eri lehdissä esitettyjen versioiden mukaan Mikkoa oli kotona kielletty ottamasta lakkia mukaan ja lakkia oli kielletty käyttämästä oikeana. (*Savon Sanomat* 27.10.1989; *Iltalehti* 27.10.1989.)

Karjalaisen jutussa Mikon luokkatoveri pohdiskeli, oliko opettajilta tullut lupa lakin käyttöön. ”Ope ei ehkä huomannut, kun se oli niin hermona”, hän arveli. (*Karjalainen* 27.10.1989.) Muut koulun oppilaat suhtautuvat Mikon saamaan huomioon maltillisesti. Satakunnan kansa mainitsee joidenkin kommentoineet, että tapaus oli ”aika suuri kunnia yhdeksänvuotiaalle” (*Satakunnan kansa* 27.10.1989). *Vasabladet* puolestaan kuvailee luokkakavereiden olleen vaikuttuneita, mutta ehkä hieman myös kateellisia Mikon saamasta huomiosta. (*Vasabladet* 27.10.1989.)

Opettajillekin annettiin tilaa kommentoida Mikon selviytymistä ja hänen venäjän kielen taitoaan. ”Ihan hyvinhän se meni, antavat opettajat totuttuun tapaan arvosanansa. Mikkokin osasi käyttäytyä ihan hienosti”, kommentoi eräs opettaja Karjalaiselle, toinen puolestaan kertoi *Iltalehdelle* Mikon ”osaavan jonkin verran venäjää”. (*Karjalainen* 27.10.1989; *Iltalehti* 27.10.1989)

30 vuotta tapahtuman jälkeen Mikko muisteli, että spontaani keskipisteeseen joutuminen ei ollut mitenkään kielteinen kokemus, vaikka hän arvioi, että ”onhan se ollut pakosti tosi jännittävää,

mutta ei siitä mitään traumoja ole jäänyt”. Kaikki hänen ympärillään pyörineet aikuiset olivat ystävällisiä ja koulu paikkana oppilaineen ja opettajineen oli tuttu. Raisan kanssa keskustelu onnistui venäjäksi ja Mikko muisteli, että osasi tuolloin ihan hyvin venäjää, koska osa oppitunneista oli heidän koulussaan kokonaan venäjän kielellä. Varsinaisena tulkkina Mikko ei kuitenkaan muistanut olleensa, vaan tulkkiksi nimittäminen oli hänen mukaansa Raisan vitsi, jolla hän selitti pienen koululaisen roolia tilanteessa. Mikko suhtautui tapaukseen enimmäkseen huumorilla. Koulukaveritkin ottivat tapauksen hyvin ja siitä tuli joksikin aikaa keskustelun aihe kavereiden kesken.

”Tavallaan siitä tuli niinku yhteinen vitsi, että hehhehe, sä olit siellä sen Gorbatšovan kanssa. Kyllähän sille vähän niinku sit naureskeltiinkin. Ehkä se tuntuu vaan huvittavalta, että siellä joku tommonen ihan keskinkertainen oppilas onkin yhtäkkiä siellä huomion keskipisteenä. Ehkä se oli kaikkien mielestä vähän outoa ja erikoista.”

Mikko jaksoi jonkin aikaa muistella tapausta perhe- ja kaveripiirissä. Elämä palautui kuitenkin aika nopeasti normaaliksi, eikä tapahtuma jäänyt haitallisesti leimaamaan häntä. Nykyhetken näkökulmasta Mikko arvioi jo tuolloin ymmärtäneensä jollain tasolla julkisuuden pinnallisuuden ja sen, ettei huomio tulisi kestäväksi ikuisesti. Tapausta muisteltiin vuosien aikana koulukavereiden kanssa, mutta viime vuosina siihen on palattu harvemmin ja harvemmin. Ainoa kielteinen kokemus, joka vierailuun liittyi, oli Mikon mukaan päivän päättäneen tiedotusvälineiden haastattelu. Mikko ei ollut valmistautunut haastatteluihin mitenkään eikä ollut ollut aiemmin haastattelussa. Toimittajat eivät myöskään kyselleet lupia haastattelujen tekemiseen tai kuvien ottamiseen. Samana iltana jonkin iltapäivälehdessä toimittaja soitti vielä Mikon kotiin kyselläkseen lisää. ”Se tuntui oudolta”.

Mikon tavassa muistella kohtaamista Raisan kanssa näkyy muisteluprosessin pitkä kesto ja toisteisuus. Mikko on kertonut tarinaansa vuosien varrella niin useasti, että alkuperäisen tarinan kertomisesta on tullut jo oma tarinansa. Haastattelun aluksi Mikko pohti tarinansa elinkaarta arvioidessaan sitä, milloin tarinasta puhuttiin eniten ja kuinka sen kertominen oli viime vuosina hiipunut.

Yksi Mikon silloisista luokkakavereista kertoi haastattelussaan, että hänelle Gorbatšovan vierailu koululla näyttäytyy juuri Mikon kautta. Kun kaveri pääsi kokemaan jotain näin ainutlaatuista siitä tuli koko luokan yhteinen tarina ja näkökulma, jolla Raisan vierailusta kerrottiin ja kerrotaan. Luokkakaveri muistaa vierailun tärkeänä tapahtumana, johon koko koulu valmistautui. Hän nostaa esiin myös koululle vierailua ennen lähetetyt pommihaukkaukset, jotka hänen mukaansa mahdollisesti liittyivät tulevaan vierailuun.

Luokkakaverin mukaan Mikko oli veijari tyyppi, joka oli ottanut neuvostoliittolaisen hatun mukaansa vierailupäivänä. Hän muistaa, että yksi koulun opettajista komensi hieman vihaiseen sävyyn juuri ennen vierailun alkamista, että hattu piti ottaa ehdottomasti pois eikä sitä saanut pitää Raisan läsnä ollessa. Mikko ei kuitenkaan totellut, vaan haki opettajan sisälle viemän lakin takaisin. Sitten yhtäkkiä Mikko olikin Raisan käsikynässä koko loppupäivän ja päätyi iltapäivälehtien kansiin. ”Se oli aika erikoislaatuinen juttu ittelulle, et koulukaveri tolleen jossain lehden kannessa.” Luokkakaverin mukaan Raisa valikoi hänet nimenomaan hatun takia, koska se erotti hänet oppilasjoukosta. Mikko oli selvästi päivän tähti ja päätyi Raisan kanssa muuraamaan myös Kalinka-päiväkodin peruskiveä ja ehkä jopa syrjäytti koulun rehtorin tästä tehtävästä. Hän

muistelee, että toimittajat haastattelivat myös heitä Mikon luokkakavereita, mutta kyselivät typeriä kysymyksiä, kuten ”Onko Raisa Gorbatšova kauniimpi kuin äitinne?” (HN1980, 14.8.2019.)

Suomalais-venäläisen koulun entisen opettajan haastattelussa vierailu taas näyttäytyi laajemmasta perspektiivistä. Mikko ja Raisan tempaus jäi varmasti jokaiselle mieleen ja opettajallakin oli siitä oma tulkintansa. Opettajan mukaan Raisa nappasi Mikon itselleen ihmiskilveksi – turvallisuussyistä. Lakki oli myös opettajan muistelussa oleellinen tekijä, ”ei se muuten olisi sitä huomannutkaan”. (HN1942, 25.6.2019.)

Mikon tapauksessa poikkeuksellista on se, että hänen yksityisestä kokemuksestaan muodostui kollektiivinen kokemus. Mikon ja Raisan kohtaamisesta tuli samantien jaettua, kollektiivista tietoa, josta jokainen paikalla ollut saattoi rakentaa oman tarinansa. Mikko on ainoa henkilö, joka koki kouluvierailun Raisan kanssa, mutta monelle koulun oppilaalle ja opettajalle vierailu jäi mieleen juuri Mikon ja hänen kuuluisaksi tulleen lakkinsa avulla. Siitä tuli osa suomalais-venäläisen koulun yhteisesti jaettua ja kerrottua muistitietoa. Suomalainen mediakin otti Mikon tapauksen hetkeksi omakseen. Siitä ei kuitenkaan tullut Gorbatšovin televisiossa näytetyn kännykkäpuhelun kaltaista valtakunnallista symbolia vuoden 1989 vierailulle.

Merkityksellisen politiikka-kokemuksen muodostuminen

Olen tarkastellut tässä artikkelissa 1980-luvun lasten muistelukerrontaa Mihail Gorbatšovin Suomen-vierailusta lokakuussa 1989. Artikkelin tulokset vahvistavat käsitystä Gorbatšovin myönteisestä mediakuvasta Suomessa. Hänen suosionsa Suomessa oli niin valtavaa, että se ulottui myös kouluikäisiin lapsiin, jotka tunnistivat lempinimellä Gorbaksi kutsutun johtajan päälle olleesta syntymämerkistä. Taustalla vaikutti osaltaan 1980-luvun lopun mediaympäristö. Nykyiseen monimediaiseen informaatiotulvaan verrattuna 1980-luvun lapset elivät yhtenäisemmän ja rajoittuneemman tiedonsaannin maailmassa. Kun tarjolla oli vain kaksi kotimaista televisiokanavaa ja monessa perheessä katsottiin Yleisradion puoli yhdeksän uutiset, tuli Mihail Gorbatšovin hahmo väistämättä lapsillekin tutuksi.

Toisaalta Gorbatšovin vierailusta rakennettiin tietoisesti koko kansan juhla. Lapset ja nuoret mobilisoitiin tapahtumaan mukaan osoittamaan, että koko Suomi vauvasta vaariin tuki Gorbatšovia ja hänen uudistusmielistä politiikkaansa. Lasten läsnäolo mediassa tuki Gorbatšovin myönteistä mediakuvaa länsimaissa ja lapsuusmuistelujen perusteella hänestä on jäänyt hyvin myönteisesti virittynyt käsitys vierailuun osallistuneille. Tässä artikkelissa analysoitujen lasten kokemusten perusteella ei voida kuitenkaan sanoa, että lapset olisivat olleet paikalla vain Neuvostoliiton johtajan imagoa pönkittämässä – heille tapahtumasta on muodostunut aivan omanlaisensa, heidän lähtökohdistaan rakentunut merkityksellinen kokemus.

Lapsuuden muistelulle on tyypillistä rakentaa narratiivia yleisten, jaettujen kokemusten ja kertomusten sekä yksittäisten, välähdyksen omaisten muistojen varaan. Pirjo Korhokangas on osoittanut tutkimuksessaan, että lapsuusmuistot kiinnittyvät usein yksittäisiin tapahtumiin ja tunnetiloihin, hyvin individuaaleihin, jopa triviaaleihin seikkoihin eikä niinkään kronologisesti eteneviin kokonaisuuksiin tai elämänvaiheisiin. (Korhokangas 1996, 323, 330.) Muistojen rakentuminen ei tee tämänkään aiheen kohdalla poikkeusta. Lasten maailmassa poliittisen johtajan julkinen vierailu oli epätavallinen tapahtuma, joka kietoutui lapsen kokemusmaailman ja ymmärryksen rajoittamaan kontekstiin. Muistot kiinnittyivät aikuisten näkökulmasta hyvin

triviaaleilta vaikuttaviin detaljeihin, jotka kuitenkin lapsen maailmassa olivat senhetkiseen elämään kuuluvia merkityksellisiä seikkoja. Gorbatšovin Suomen-vierailusta muodostui eräänlainen muistinkiinnittäjä tai -säilyttäjä. Tähän yksittäiseen, ainutkertaiseen tapahtumaan on kytkeytynyt muita, sinänsä tapahtumaan liittymättömiä muistoja menneisyydestä, jotka tämä tapahtuma saa muistumaan mieleen.

Muistelijoille on rakentunut Gorbatšovin vierailusta omaan lapsuuteen liittyvä vahva, anekdoottimainen tarina etenkin niissä tapauksissa, joissa tapahtumaan liittyy myös jotain hyvin yksityiskohtaisia elementtejä. Supervallan johtajan tai hänen puolisonsa näkeminen lähietäisyydeltä tai juttelu hänen kanssaan ovat jättäneet vahvan muistijäljen. Toisaalta myös pettymyksen tunne, kun odotettu ja laajalti ihannoitu vierailu on jäänytkin välistä, on yhtä lailla voinut toimia muistojen säilyttäjänä ja lapsuuteen liittyvän kertomuksen punaisena lankana. Harvalle vierailusta tuli kuitenkin niin selkeää ja keskeistä oman lapsuuden tarinaa kuin Mikko Kuparin päivästä Raisa Gorbatšovan seuralaisena. Kohtaamisesta Raisan kanssa muodostui koko kaveripiirille kollektiivinen muistelutarina ja Mikolle kokemus, jonka kertomisesta on tullut jo oma, erillinen tarinansa.

Gorbatšovin valtiovierailun julkisiin tapahtumiin osallistuneet lapset saivat ensikosketuksen aikuisten maailman poliittisiin tapahtumiin. Helposti lähestyttävä, sympaattisen oloinen Gorba välitti myönteistä kuvaa poliittisesta johtajasta. Arjen politiikkakerrontaa tutkineen Pauliina Latvalan mukaan lasten politiikkasuhteen muodostumiseen vaikuttaa avainkokemusten lisäksi se, kuinka lapset ovat voineet osallistua poliittissävytteisiin tapahtumiin ja miten siihen on suhtauduttu. (Latvala 2013, 86–87.) Tämän artikkelin aineiston nojalla voidaan todeta, että Gorbatšovin vierailu jätti muistelijoille varsin myönteisen politiikka-kokemuksen, vaikka he eivät vierailun poliittista merkitystä lapsuudessaan täysin ymmärtäneetkään. Heille tapahtuma näyttäytyi yhteisöllisenä, politiikkaan liittyvänä tilaisuutena, johon lapsillakin oli mahdollisuus ja oikeus osallistua.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut

HN1980, 4.8.2017

HN1980, 22.8.2017

HN1974, 23.3.2018.

HN1979, 5.7.2018.

HN1980, 7.11.2018.

HN1977, 29.1.2019.

HN1954, 31.1.2019.

HN1974, 14.3.2019.

HN1952, 26.7.2019.

HN1978a, 26.7.2019.

HN1978b, 26.7.2019.

HN1942, 25.6.2019.

HN1980, 14.8.2019.

Mikko Kuparin (1980) haastattelu, 14.8.2019.

Kirjalliset muistelut

MN1978, 22.6.2017.
MN1979, 22.6.2017.
MN1980, 9.2.2019.
MM1983, 24.2.2019.
MN1978, 26.2.2019.
MM1978, 2.3.2019.
MN1958, 10.4.2019.
MN1977, 28.4.2019.

Lehdet

Aamulehti, 26.10.1989, 21, Koululaisilla Raisa-kuumetta.
Aamulehti, 27.10.1989, 21, Mikko-poika pääsi Raisan kavaljeeriksi.
Aamulehti, 28.10.1989, 21, Markku Leiwo, Do svidanija, Finljandija!
Iltalehti, 27.10.1989, Tuula Nieminen, Jari Tertti, Koulushow'n kirkkaimpina tuikkivat Raisa ja Mikko.
Iltalehti, 27.10.1989, Paula Javanainen, Raisan "adjutantista" tuli kerralla julkkis".
Iltä-Sanomat, 25.10.1989, Raisa muuraa peruskiven Kalinka-päiväkotiin.
Iltä-Sanomat 27.10.1989.
Helsingin Sanomat, 7.–12.6.1957; 25.–29.5.1988.
Helsingin Sanomat 26.10.1989, Virallista juhlaa ja väkijoukkoja.
Kaleva, 24.10.1989, Gorbatshovin vierailu alkaa kaupungintalolta.
Kaleva, 27.10.1989, Oulun vuoro toimia isäntänä tänään.
Kaleva, 28.10.1989, Lohta, poroa ja symbolisia kukkasia.
Kaleva, 24.2.2019, Pia Kaitasuo, Muistatko kun Gorba kävi kylässä ja koululaiset tervehtivät vierasta kaupungintalon portailla. Nyt etsitään väkeä muistelemaan Neuvostoliiton valtionpäämiehen Oulun-visitä. <https://www.kaleva.fi/uutiset/oulu/muistatko-kun-gorba-kavi-kylassa-ja-koululaiset-tervehtivat-vierasta-kaupungintalon-portailla-nyt-etsitaan-vakea-muistelemaan-neuvostoliiton-valtionpaamiehen-oulun-visitia/815753/>
Kansan Uutiset, 26.10.1989, Tytöt iloitsivat nimmareista.
Kansan Uutiset, 26.10.1989, Tuleeko Gorba parvekkeelle?
Kansan Uutiset, 27.10.1989, Riitta Viialainen, Raisa ihastui Mikkoon.
Karjalainen, 27.10.1989, Kun opettajat leikkivät viikon Raisaa ja Tellervoa.
Keskisuomalainen, 27.10.1989, 17, Mikko pääsi Raisan tulkiksi ja kavaljeeriksi.
Keskisuomalainen, 27.10.1989, 18, Koulut tyhjenivät.
Keskisuomalainen, 29.10.1989, Jarmo Ahonen, Gorba kuin joulupukki.
Pohjalainen, 26.10.1989, Gorbatshov on viisas, kovaääninen ja ankara.
Satakunnan kansa, 27.10.1989, Raisasta venäläisen päiväkodin kummi. Mikko oli varastaa näytelmän pääosan.
Savon Sanomat, 27.10.1989, Raisan kouluseurana upseeri ja herrasmies.
Turun Sanomat, 26.10.1989, 7, Linnan edustalla hurrasi 5 000 ihmistä.
Turun Sanomat, 26.10.1989, 9, Vieraat hyvä vaihtoehto koulutunneilla istumiselle.
Turun Sanomat, 27.10.1989, 18, Raisan kouluseurana upseeri ja herrasmies.
Uusi Suomi, 25.10.1989, 14. Näin tapaavat Gorbatshovin.
Uusi Suomi, 27.10.1989, Mikosta tuli Raisan adjutantti.
Uusi Suomi, 28.10.1989, Sinitakit tuskailivat kun Oulu hullaantui.
Vasabladet, 27.10.1989, Mikko blev världskändis med Raisa.

Kirjallisuus

- Alanen, Leena: Johdatus lapsuudentutkimukseen. – *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Toim. Leena Alanen et al.. Tampere: Vastapaino 2009.
- Allison, James & Adrian, James (2012), *Key Concepts in Childhood Studies*. London: Sage.
- Blomberg, Jaakko (2011), *Vakauden kaipuu: kylmän sodan loppu ja Suomi*. Helsinki: WSOY.
- Fass, Paula S. (toim.) (2013), *The Routledge History of Childhood in the Western World*. London: Routledge.
- Glencross, Matthew (2016), *The State visits of Edward VII. Reinventing Royal Diplomacy for the Twentieth Century*. Palgrave Macmillan.
- Koivisto, Tellervo, (1999). Päiväkirjan uudet sivut. Helsinki: Otava.
- Korkiakangas, Pirjo, *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys, 1996.
- Latvala, Pauliina (2013). *Kerrottu politiikka. Muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista*. Helsinki: SKS.
- Malinen, Antti & Tamminen, Tuomo (2017), *Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Peacock, Margaret (2014), *Innocent weapons: the Soviet and American politics of childhood in the Cold War*. Chapel Hill: The North Carolina University Press.
- Portelli, Alessandro (2006), Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos et al. Helsinki: SKS, 49–66.
- Raittila, Raija; Vuorisalo, Mari & Rutanen, Niina (2017), Lasten haastattelu. – *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori. Tampere: Vastapaino, 312–335.
- Silova, Iveta; Piattoeva, Nelli & Millei, Zsuzsa (2018), *Childhood and Schooling in (Post)-Socialist societies. Memories of everyday life*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Sivonen, Henna-Kaisa (2008), *Kasarikirja*. Jyväskylä: Atena.
- Stearns, Peter N. (2008), Challenges in the History of Childhood. – *The Journal of the History of Childhood and Youth*, 1: 1, 35–42. DOI: [10.1353/hcy.2008.0013](https://doi.org/10.1353/hcy.2008.0013)
- Teräs, Kari & Koivunen, Pia (2017), Historiallinen muistitietohaastattelu. – *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori. Tampere: Vastapaino, 193–213.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (1998), *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.
- Torsti, Pilvi (2012), *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2012.
- Tulving, Endel (2002), Episodic Memory: From Mind to Brain. – *Annual Review of Psychology* 53: 1–25. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135114>
- Vanhala-Aniszewski, Marjatta & Siilin, Lea (2013), The Representation of Mikhail Gorbachev in the Twenty-First Century Russian Media. – *Europe-Asia Studies* 65: 2, 221–243. <https://doi.org/10.1080/09668136.2012.759720>
- Vehkalahti, Kaisa (2010), Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa. – *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Toim. Hanna Lagström et al. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 140–162.